

Dél-Heves egy speciális marginális térség szociális válságkezelési lehetőségei

KULCSSZAVAK: periféria, belső periféria, társadalmi helyzet, lecsúszottság, szakpolitikai eszközök

ABSZTRAKT: Dél-Heves, bár az Észak-Magyarország tervezési-statisztikai régióban helyezkedik el, speciális marginális alföldi térségnek tekinthető. Tanulmányom célja, hogy elhelyezzem Dél-Heves – mint klasszikus belső periféria – társadalmát az alföldi táj egészében. Statisztikák segítségével arra is rá szeretnék világítani, hogy a társadalmi válságtünetek az általam vizsgált térben miként változtak a rendszer-váltás óta. „Most már aggódunk falvaink sorsa miatt. Az aggodalom azonban nem sokat segít; elemezni, tervezni, dönteni kell” – fogalmazott Enyedi György (1980: 14–15) több mint három évtizeddel ezelőtt. E gondolat jegyében azt is vizsgálom, hogy milyen szakpolitikai eszközökkel állíthatók meg, fordíthatók vissza a helyzet-elemzés során bemutatásra kerülő folyamatok.

Bevezetés

Szretykó (2008,7) szerint „...a magyar vidék lassan két évtizede folyamatosan halad lefelé egy olyan lejtőn, amely már napjainkban is kaotikus állapotokat idéz elő”. Bár a hanyatlás nem általánosítható jelenség, falvaink jelentős hányadában tapasztalható. Fokozottan igaz ez a dél-hevesi belső periféria településeire, amelyek helyzetképeinek ismertetése jelen tanulmány egyik fő célja. Bár témám egy szűk földrajzi térre korlátozódik, mégis úgy vélem, hogy a tanulmányban bemutatandó kutatási eredmények, a lecsúszottság értelmezése és orvoslása nem csupán a konkrét térségek fejlesztése miatt fontos, hanem a kiegyenlítettebb területi fejlődés érdekében az ország egésze számára is. Végső célom meghatározni, hogy milyen szakpolitikai eszközökkel állíthatók meg, fordíthatók vissza a helyzetelemzés során bemutatásra kerülő folyamatok.

Az Alföld határai

Az Alföld lehatárolásának számos változata van. Miként Szarvák (2006: 5) megfogalmazza, „...a módszertani dilemmák azonban ott kezdődnek, hogy a természeti-földrajzi egységeknek általában nem tudunk meghúzni egyenes vonalú határvonalat; hiszen eltérő definíciót adhatunk erre a kérdésre közigazgatásilag, gazdasági-társas-

¹ Bogárdi Tünde, doktorandusz, Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola

dalmi, térkapcsolati és kulturális szempontból”. A területi folyamatok vizsgálata során jellemző, hogy a Dél- és Észak-alföld régió hat megyéjét (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg) azonosítják az Alfölddel.

Az Alföld lehatárolása során Beluszky (2001: 24) a dél-hevesi térséget „az Alföld szűkebb értelemben vett (természeti földrajzi) területéhez” tartozónak tekinti, illetve az „alföldi úton” járó területekhez sorolja. Szintén fontos megemlíteni, hogy Hamvas Béla ([1985] idézi Beluszky 2001) *Öt géniuszt* című művében, a Kárpát-medence szellemi-földrajzi térfelosztása során, amikor az „Alföld” géniusza által uralt területről ír, és lényegében az Alföld lehatárolását teszi meg, Dél-Hevest a „kelet géniusza” által uralt területhez sorolja, vagyis Hamvas szerint is az Alföld része.

Mindezek után úgy vélem, egyértelmű, hogy Dél-Heves, mely bár az Észak-Magyarország tervezési-statisztikai régióban helyezkedik el, mégis egy speciális marginális alföldi térségnek tekinthető.

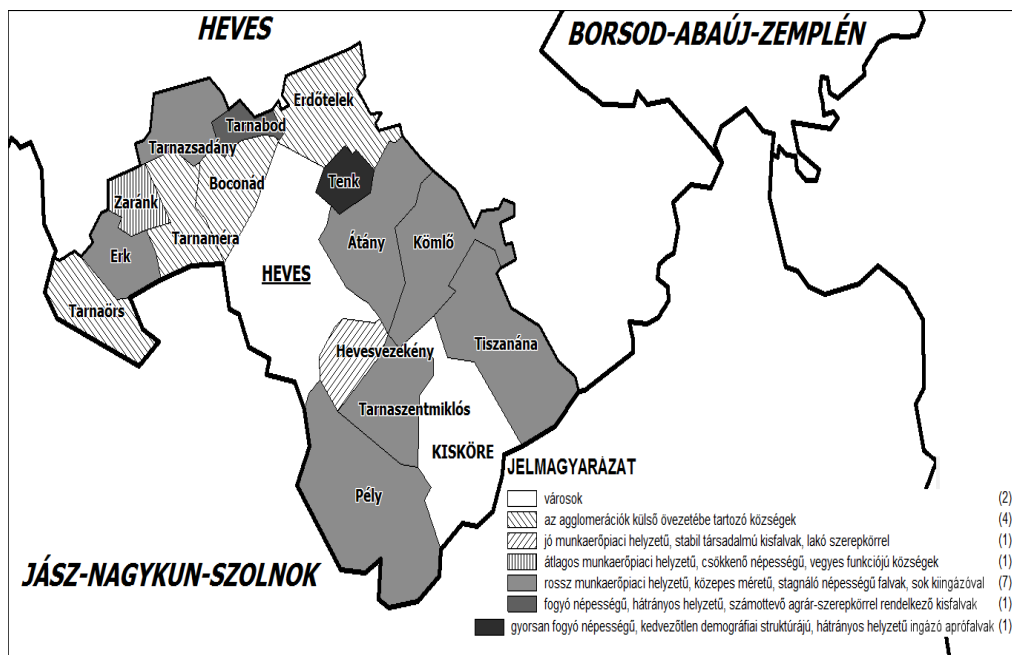
Beluszky (2001: 7) szerint „régóta keltik – okkal, ok nélkül – rossz híret”, majd részletesebben magyarázta: „Nem lehet tehát mindenkor s minden tekintetben megkésettnek, elmaradottnak tekinteni az Alföldet (...), s a fejlettségbeli differenciákkal magyarázni az ország más tájaitól való különbözőségét. Ugyanakkor az Alföld és az ország többi nagytája között, sőt az Alföld és Közép-Európa tájai között a MÁSSÁGOK sokkal szembevetőbbek s mélyrehatóbbak, mint a két szomszédos nagytáj között az esetek döntő többségében az megszokott, s e különbségek meghaladják a tájképi eltérésekből, a gazdasági ágak eltérő súlyából, a gazdálkodás mikéntjéből, a településkép sajátosságaiból, a nyelv, a vallás, a népviselet, a népélet másságából fakadó szokványos különbségeket. E meglepő másságot az Alföldre vetődő utazók, az Alfölddel foglalkozó tudósok is észlelték, s noha okaira többnyire nem jöttek rá, elcsodálkoztak rajta, s csodálkozásuknak hangot is adtak.” (Beluszky 2001: 11) Kísérletet tesz az alföldi sajátosságok magyarázatára is. Elsőként a (természeti) tájról ír, összefüggésbe hozva az alföldi gazdasági-társadalmi sajátosságokat a természeti viszonyokkal. Megállapítja, hogy az Alföld-jelenséget „nem a táj alföld-volta váltotta ki, de a természeti környezet – sajátos áttételeken keresztül – nem csekély szerepet játszott a társadalmi-gazdasági viszonyok alakulásában, s több áttételen keresztül a településhálózat formálódásában, az >>Alföld-jelenség<< lokalizálódásában” (Beluszky 2001: 35).

Egy speciális marginális térség, Dél-Heves

Kutatásom egy klasszikus belső perifériatérre, Dél-Hevesre fókuszál (Heves megye déli része, a korábbi Hevesi kistérség, a jelenlegi Hevesi járás), mely két várost (Heves és Kisköre) és 15 falut foglal magában (1. ábra). A térség problémáját jól jellemzi Heves megye területfejlesztési koncepciójának (2014–2020) javaslattevő munkanyaga, amely szerint „Dél-Heves jelentős társadalmi, gazdasági, környezeti válságoktól sújtott térség”.

Dél-Heves válságjegyeit már a 2001-es népszámlálási statisztikákon készült Beluszky–Sikos-féle (2007) falutipológia is jól mutatja (1. ábra).

1. ábra. Dél-Heves településeinek lakóhelyi és munkaerőpiaci szerepkörei

Forrás: Beluszky–Sikos (2007) alapján saját szerkesztés.

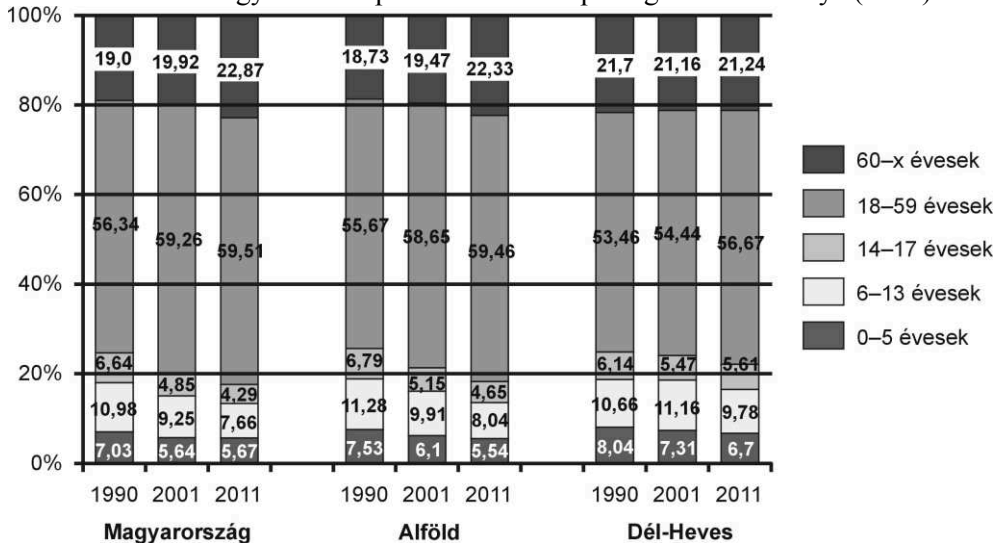
Az 1. ábrán jól látható, hogy a térség relative jobb helyzetű hat faluja a kistérség/járás központjához közel helyezkedik el. A falvak közel fele viszont a rossz munkaerő-piaci helyzetű, közepes méretű, stagnáló népességű települések közé tartozik, ahonnan sok a kiingázó. Egy falut a fogyó népességű, hátrányos helyzetű, számottevő agrár szereppel rendelkező kistalvak típusához és szintén egyet a gyorsan fogyó népességű, kedvezőtlen demográfiai struktúrájú, hátrányos helyzetű ingázó aprófalvak kategóriájába sorolt a szerzőpáros. E kilenc falu kétharmada mintegy tömbbe összeállva található a térség déli, délkeleti részén, Erk, Tarnabod és Tarnazsadány viszont ezektől elkülönül.

Dél-Heves a statisztikai adatok tükrében

Az országos, az Alföldre (alföldi megyékre), illetve az e térségre vonatkozó statisztikák segítségével arra szeretnék rávilágítani az alábbiakban, hogy a társadalmi válságtünetek az általam vizsgált térben miként változtak a rendszerváltás óta. Ehhez az alábbi statisztikai adatokat használom fel:

- Az egyes korcsoportok állandó népességen belüli aránya (1990, 2001, 2011);
- A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint (1990, 2001, 2011);
- A népesség gazdasági aktivitás szerint (1990, 2001, 2011).

2. ábra. Az egyes korcsoportok állandó népességén belüli aránya (2011)

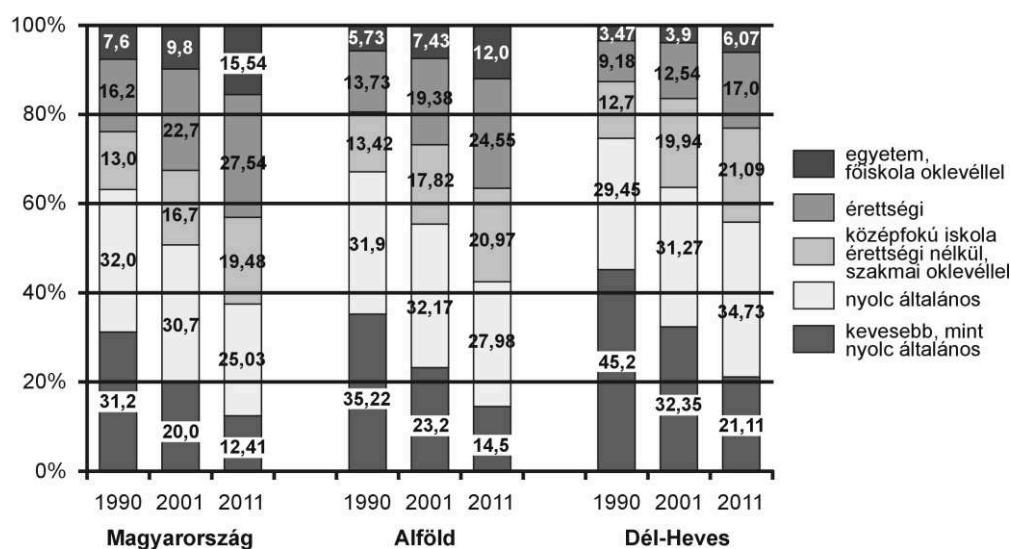
Forrás: KSH, saját szerkesztés.

Dél-Hevest már az 1990. évi népszámlálás idején is egy fiatalosabb korstruktúra jellemezte, mint az országot, illetve az Alföldet. E különbség az elmúlt több mint két évtizedben bekövetkezett változások eredményeként még markánsabban jelenik meg. Amennyiben a 18 éven aluliak arányát vizsgáljuk, látható, hogy Dél-Hevesben meghaladja a 20%-ot, míg a megyében és az országban elmarad attól. Ez demográfiai értelemben kedvező állapotra utalhat, csak hogy a fiatalos(abb) korstruktúra, azaz a jövő generációjának újratermelődése itt eredendően az alacsony társadalmi státusú rétegek, mindenképp a cigányság arányának növekedésével függ össze. Ez számos új társadalmi és gazdasági problémát eredményezett a térségben.

A torzuló társadalmi összképet mutatja, hogy a 7 éves és idősebb népességben minden második személy maximum 8 általánossal rendelkezik (55%), azaz képzetlen. E mutató jóval elmarad mind az országos, mind az alföldi adatoktól. A diplomával rendelkezők aránya a dél-hevesi térségben az országos trendekhez hasonlóan megkétszereződött az elmúlt két évtizedben, azonban hangsúlyozandó, hogy Dél-Hevesben még így is mindössze 6 százalék, amelynek az országos mutató a két és félszerese. Amennyiben ezt településsorosán vizsgálnánk, akkor a városok húzóhatásával szembesülnénk, míg egyes falvakban az 1990-es országos arány közelében van az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők aránya.

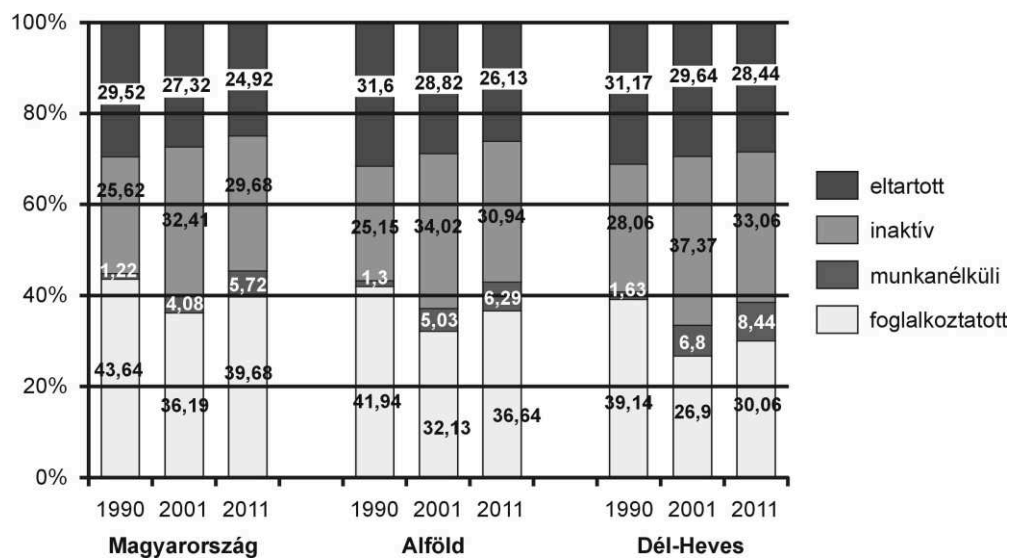
A foglalkoztatottak arányát vizsgálva megállapítható, hogy mindhárom területi egység esetében csökkenés figyelhető meg 1990 és 2001 között, s ezt mérsékeltebb növekedés követte. Dél-Hevesben közel 10%-kal csökkent a foglalkoztatottak aránya a rendszerváltás óta eltelt több mint két évtized alatt. Kiemelendő, hogy míg ez az érték 1990-ben kb. 7%-kal maradt el az országos adattól, 2011-ben közel 10% a különbség. Ezzel szemben mind a munkanélküliek, mind az inaktív keresők arányában jelentős növekedés következett be, s ugyanez mondható el az eltartottakról is, ami összefüggésben lehet a korábban már ismertett fiatalosabb korstruktúrával, a cigány népesség növekvő arányával is.

3. ábra. A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint

Forrás: KSH, saját szerkesztés.

4. ábra. A népesség gazdasági aktivitás szerint

Forrás: KSH, saját szerkesztés.

Az ún. „kemény” adatok elemzése alapján levont következtetéseinket néhány interjúrészzel támasztjuk alá. Ezeket a megyei napilap egyik újságírója, Szomszéd Eszter készítette 2013 őszén, és tette közzé „Szellemfalvakká váló települések” című írásában.

Az alig több mint hétszáz fős Hevesvezekény polgármestere, Fenyves László a következőképp jellemezte települését: „Sajnos, nálunk is jellemző, hogy öregszik a lakosság, egyre kevesebben laknak Vezekényben. Évente csupán két-három gyermek születik, az óvoda még éppen működőképes, jelenleg tizennyolcan vannak egy csoportban. Iskola már nincs, a nagyobb gyerekek pedig Hevesre járnak tanulni különjáratú busszal, amit az idősebb emberek is kihasználnak, ha orvoshoz kell menniük. De nagy probléma az is, hogy szinte semmilyen munkahely nincs a közelben. Távolabbi városokba járnak, hogy dolgozhassanak, ezzel a nyolc óra munka az utazás miatt kibővül 11-12 órára. Mindenképpen szükség lenne Dél-Hevesben egy nagyobb vállalkozásra vagy egy feldolgozóüzemre, ahová eljárhatnának dolgozni a vezekényiek. De tudom, hogy nem egyedi eset a miénk. Kömlőn, Tiszanánán és Tarnaszentmiklóson sem jobb a helyzet.” Hasonló helyzetben van Zaránk, amelynek polgármestere, a 73 éves Csintalan István úgy fogalmazott, hogy ha viccelni szeretne, azt mondhatná, majdnem ő a település legfiatalabb embere. A közel 450 főnyi lakosság fele 60 éven felüli, a faluban idősek otthona is működik immár nyolc éve, jelenleg 26 lakóval. A polgármester rávilágított, hogy „a születések száma évente egy és négy között változik, ám a halálozási arányok jóval magasabbak. Így 2010-ben huszonketten hagytak itt minket. Volt olyan év, hogy stagnált a lélekszám, mivel érkeztek új lakók, de mondanom sem kell, hogy ez azért nem túl gyakori”. A két település polgármestere által elmondottak alapján körvonalazódik előttünk a dél-hevesi falvak egyik jellegzetes típusa, a csökkenő népességű, elöregedő település, amelyről vagy magas a tanulás vagy munka céljából ingázók aránya, vagy jelentős részük már nem is ingázik, hanem elköltözött.

Az itteni falvak másik jellegzetes típusát reprezentálja Kömlő, ahol szintén magas a fiatalok körében az elvándorlók aránya, akik az iskola elvégzése után a nagyobb városokba költöznek. A lakosság körülbelül 20%-át nyugdíjasok teszik ki, azonban ahogyan a polgármester, Német István elmondta: „A gyermek-utánpótlással nálunk nincsenek gondok, Kömlőn egy háromcsoportos óvoda működik, amit lassan majd bővíteni is kell. Tavaly harmincnyolc, azelőtt negyvennyolc baba született. Az ingatlanjaink viszont teljesen elértéktelenednek. A többség ugyanis nem foglalkozik a környezetével, és vannak olyan pályázatok, amelyekben emiatt nem tudunk elindulni, mert nem teljesülnek a feltételek.” Kömlő a gettósodó falu klasszikus példájának tekinthető a dél-hevesi belső periférián (Szomszéd 2013).

Dél-Hevest tehát a fiatalos korstruktúra, az alacsonyabb átlagos iskolai végzettség, a foglalkoztatottak alacsonyabb, míg az inaktívak és eltartottak magas aránya jellemzi. A statisztikai mutatók mellett a három polgármesterrel készült interjú is egy meglehetősen pesszimista jövőkép forgatókönyvét vetíti elénk akkor is, ha tudjuk, a dél-hevesi térség sem tekinthető homogénnek.

Lehetőségek és problémák

Az elmúlt években, évtizedekben számtalan fejlesztési terv és stratégia született a leszakadó térségek, illetve társadalmi csoportok felzárkóztatása céljából. Azonban, ha megnéznénk célkitűzéseiket, minden bizonnyal arra a megállapításra jutnánk, hogy bár azok jelentős része mind a mai napig megállja helyét, mégis várat magára a kérdések megoldása. Az alábbiakban áttekintem azokat a főbb problémákat, amelyek megoldása nélkül véleményem szerint megvalósíthatatlan e térség felzárkóztatása vagy legalább további leszakadásának mérséklése. E főbb problémakörök, beavatkozási területek a következők:

- közbiztonság,
- oktatás,
- foglalkoztatás,
- infrastruktúra (úthálózat, közösségi közlekedés),
- szociálpolitika.

A helyi társadalom csak akkor tud jövőt tervezni, ha biztonságban érzi magát anyagi és fizikai értelemben is. A *közbiztonság* tarthatatlanságát jól jelzi, hogy 2013 őszén az egyik dél-hevesi faluban, Tarnaörsön egyik éjjel betörték egy idős néni házába, és súlyosan bántalmazták. Az „öregezésnek” nevezett bűncselekmény nem ismeretlen a térségben. Ez felhívta a figyelmet arra, hogy a közbiztonság további javítására van szükség. (Ezt követően elindult egy aláírásgyűjtés, amelynek célja a tarnamérai rendőrőrs visszaállítása.) Nem szabad azonban elhallgatni azt sem, hogy történtek előrelépések a közelmúltban, mint például az, hogy 2013 tavaszán duplájára növelték a térségben szolgálatot ellátó készenléti rendőrök létszámát.

Az *oktatás* terén fontos utalni a statisztikai adatokra, amelyek szerint Dél-Heves fiatalos, vagy legalábbis az országot, illetve az Alföldet jellemző korszerkezethű fiatalabb korstruktúrával rendelkezik. Mivel e fiatalság hátrányos helyzetből érkezik, felzárkóztatásukat segítő programok nélkül olyan hátrányba kerülhetnek a kortársaikhoz képest, amely behozhatatlan lemaradást okoz. Ebből indultak ki azok a programok, melyek ma is működnek a térségben, és igyekeznek segíteni az itt élő hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatásán. Ezek szükségessége s eredményessége nem vitatható, azonban minden ilyen segítség akkor tud igazán hatékonyan működni, ha komplex, az összes jelenlévő problématerületet érintő beavatkozás része.

A helyi társadalom jövőtervezésének fontos része a már említett anyagi biztonság kérdése. Az iskolai lemaradásokkal, a statisztikailag is alátámasztott, jellemzően alacsony iskolai végzettséggel szoros összefüggésben azonban Dél-Hevesben a *foglalkoztatottság* alacsony. Nincs elegendő munkalehetőség a térségben, amely fel tudná szívni az alacsony iskolai végzettségű, minimális munkatapasztalattal és -fegyellemmel rendelkező tömeget. Számukra az elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedés, ha mégoly kívánatos is, egyelőre nem igazán megvalósítható. Itt kell ugyanakkor megemlíteni, hogy a közfoglalkoztatás itt is jelentős szerepet tölt be, ám ez nem teremt tényleges munkahelyeket, tervezhető, hosszú távú anyagi biztonságot. Fontos szociálpolitikai eszköz, de nem csodaszer. Úgy vélem, hogy a jelenlegi kvalitású helyi társadalom számára a foglalkoztatás növelésének legnagyobb lehetősége a mezőgazdaságban és a hozzá kapcsolódó feldolgozóipari ágazatokban van.

Az oktatással és a foglalkoztatással szorosan összefüggő kérdés az el- és kivándorlás problémája. Ahogyan Győri-Nagy (2003: 6) fogalmaz, „a cselekvőképes lakossági rétegek elmenekülése” tapasztalható a bemutatott falvakhoz hasonló helyzetű településekről. Az így létrejövő társadalom képtelen megtartani a fiatal, ambiciózus népeiséget, így pedig még kevesebb esélye van a felzárkózásra, hiszen nincsenek ott a helyben élő és tenni akaró rétegek.

Szükséges mindemellett az *infrastrukturális hiányosságokról*, problémákról is szót ejteni. Szinte egész Heves megyére jellemző, de a dél-hevesi térségre kiemelten, hogy az utak jelentős hányada nagyon rossz állapotú. A közösségi közlekedés itt döntően a busz közlekedést jelenti, hiszen a vonatok csak Hevest és Kiskörét, a kistérség/járás két városát érintik. A buszmenetrend hiányosságai, illetve a magas utazási költség azonban jelentősen megnehezíti a dél-hevesi falvakban élők mindennapjait, gondolhatunk itt akár a munkavállalásra, a munkába történő ingázásra, akár a különböző szolgáltatások elérésére. Az utak javítása egyre sürgetőbb feladat nemcsak a térségben élők mindennapi életének megkönnyítéséért, hanem a Tisza-tó turizmusának felvirágoztatása, mint deklarált cél érdekében is. A közösségi közlekedés problémáinak kezelése azonban jóval összetettebb kérdés, hiszen az ezt biztosító cég haszonorientált, nem igazán elvárható, hogy szociális alapon működtesse a járatait. A lakossági és a piaci érdekek tehát sok esetben ütköznek.

A helyi társadalom romló helyzete egyre növekvő ellátási igényeket vetít elénk több területen. Kiemelten fontos a már említett oktatási kérdésen túl a *szociális és egészségügyi ellátórendszerek* fenntartásának kérdésével foglalkozni. Ahogy Farkas (2012: 268) fogalmaz: „A globálisan és nemzeti szinten ignorált és kielégítetlen szükségletek, szociális problémák lokalizálódnak, olyan terheket rakva a helyi ellátásokra, amelyekkel azok képtelenek lesznek megbirkózni.” Valószínűsíthető, hogy amennyiben az oktatás és foglalkoztatás területén a beavatkozások megtörténnének, jelentős mértékben csökkennének a helyi társadalmak életében jelenlévő problémák, illetve – ebből következően – a szociális ellátórendszer túlterheltsége is. Így hatékonyabbá válhatna annak a szűkebb célcsoportnak a segítése, amely esetében a problémák túlmutatnak az alacsony iskolai végzettségen és a munkanélküliségen.

Úgy vélem, szembe kell nézni a ma még nem kellően definiált vagy nem a helyén kezelt olyan problémákkal is, mint a mélyszegénység kérdése és a cigányság helyzete. A vizsgált dél-hevesi térségben, ahol – miként a helyzetleírásában is szerepelt – a cigány népesség aránya az országosnál is erőteljesebben növekvő tendenciát mutat, a mélyszegénység kérdése és a cigánykérdés egymástól nem egyértelműen választható szét. A társadalmi hátrányok leküzdése érdekében tisztázni szükséges, hogy a probléma milyen eredetű. Nem biztos, hogy az „egyszerű” mélyszegénységi problémakezelési gyakorlat ilyen térségekben hathatósan bizonyulhat. Fontosnak tartom, hogy a komplex problémákra komplex megoldásokat keressünk.

Összességében megállapíthatjuk, hogy jelen helyzet kezeléséhez mindenképp szükséges lenne a határozott kormányzati szándék, amely elkötelezett a problémák megoldása iránt, illetve a rendelkezésre álló (nem csak anyagi) erőforrások bővítése. Emellett fontos, hogy a humán-ellátórendszerekben is meghonosodjon a területi szemlélet, amelynek segítségével a lokális problémák eredményesebben kezelhetőek.

Összegzés

A dél-hevesi térséget az országosnál fiatalosabb korstruktúra, alacsonyabb iskolai végzettség, a foglalkoztatottak alacsony, míg az inaktívak és eltartottak magas aránya jellemzi. A térség falvainak egy részét az elöregedés, elnéptelenedés, míg másik részét a gettósodás fenyegeti, amely folyamatok oka és következménye is a térségből történő magas el- és kivándorlási arány. Új társadalmi feszültségek születnek, amelyek már nem tisztán szociális alapúak. A térségben ugyanis az alacsony társadalmi státusú rétegben magas és egyre növekvő a cigányság részaránya.

A helyzetfeltárás alapján a főbb problémaköröknek a közbiztonságot, az oktatást, a foglalkoztatást, az infrastruktúra anomáliáit (úthálózat, közösségi közlekedés) és az eredménytelen szociálpolitikát tekintem. A kedvezőtlen folyamatok megállításához, visszafordításához komplex, összehangolt cselekvésre van szükség. Úgy vélem, az első lépések között szükséges a közbiztonság javítása. A hátrányos helyzetű gyermekek felzárkózásának segítése is létkérdés, hisz ezzel talán elérhető, hogy ne termelődjön újra a szegénység. Ehhez azonban az kell, hogy a mostani alacsony iskolai végzettségű szülőgeneráció foglalkoztatása is megoldódjon – lehetőleg ne közmunkaprogram alapján rövid távon, hanem távlatosan. A helyi, korlátozott munkalehetőségek alapján úgy gondolom, hogy ez a térség városai gazdasági bázisának megerősítése nélkül kivitelezhetetlen. Azaz a városok jobb pozicionálására is szükség van, ha a leszakadt rurális térségek problémáiban hathatós segítséget akarunk nyújtani. Itt fontos azonban kihangsúlyozni, hogy ez csak kiépült infrastrukturális rendszerek mellett lehet hatásos. Ehhez a rossz minőségű úthálózaton és a közösségi közlekedésen is javítani kell. Amíg azonban nem indulnak munkahely-teremtési és infrastrukturális beruházások, addig marad a szociálpolitika eszközrendszerével való „embermentés”.

Enyedi György (1980: 14–15) közel három és fél évtizede úgy fogalmazott, hogy „[m]ost már aggódunk falvaink sorsa miatt. Az aggodalom azonban nem sokat segít; elemezni, tervezni, dönteni kell”. Enyedi megállapítását azonban ki kell egészítenünk, ugyanis nemhogy időszerű, de egyre sürgetőbb lenne a reális adottságokra építve megfogalmazni mindezen terveket, stratégiákat, majd végre lépéseket tenni a kialakult válsághelyzet kezelésére. Amennyiben nem történik rövid időn belül komplex beavatkozás, amely képes ezt az összefüggő problémahalmazt egyszerre kezelni, akkor a Csereháton vagy az Ormánságban jellemző problémákkal kell számolnunk, amelyekről Andorka (2006: 229) úgy fogalmazott, hogy „teljes mikrorégiók (...) esnek ki az ország vérkeringéséből, süllyednek reménytelenül tartós szegénységbe”.

IRODALOM

- Andorka R. 2006. *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó. Budapest.
 Beluszky P. 2001. *A Nagyalföld történeti földrajza*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
 Beluszky P.–Sikos T. T. 2007. *Változó falvaink – Magyarország falutípusai az ezredfordulón*. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest.

- Enyedi Gy. 1980. *Falvaink sorsa*. Magvető Kiadó. Budapest.
- Farkas P. 2012. *A szeretet civilizációjáért. Társadalompolitika – szociálpolitika – családpolitika és a keresztény társadalometika*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- Györi-Nagy S. 2003. *Jövőkép(essék)*. Kölcsey Intézet. Budapest.
- Szarvák T. 2006. *A digitális egyenlőtlenségek területi és társadalmi összefüggései az Alföldön*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem. Debrecen.
http://www.rkk.hu/rkk/publications/phd/szarvak_ertekezes.pdf (2013.08.25.)
- Szretykó Gy. 2008. *Merre tart a magyar vidék? A vidék szociális problémái és felemelkedésének lehetőségei*. Comenius Kft. Pécs.
- Szomszéd E. 2013. Szellemfalvakká váló települések. *Heves Megyei Hírlap* 24. 217. sz.